

verba recitantes animam suam in manus Dei commendare solent; nec eo quo Stephanus, primus martyr, cum lapidibus petieretur dixit: *Domine Jesu, suscipe spiritum meum*, Act. 7, 59. Homines enim animam suam Deo commendant, ut eam non damnet, sed vita aeterna participem faciat sicut solent qui in capitali causa rei aguntur, vitam suam indicibus commendare. Non sic Christus, qui sciebat se damnari non posse, nullumque habere peccatum, quod sibi à Patre remitti precerat; sed commendat illi animam suam, ne eam relinquat in inferno, quo descensura erat; et ne det sanctum suum videre corruptionem, ut de ipso Christo loquens David dixerat Psal. 15, 10; uno igitur ut dicam verbo, tanquam paulo post repetitur, interim dum mortuus per triduum, que apud inferos agenda sibi erat, agit, animam suam in manibus Patris quodammodo deposita, hoc est, *commendo spiritum meum*; quemadmodum si quis tridui facturus iter familiariter consideret, cur amico, quod domi sue clarissimum haberet, custodiendum interin deret, dicens: *Hoc tibi commando*. In hanc sententiam Tertullianus, in lib. contra Præxætum, et Ambrosius in c. 25 Luce, hoc Christi verba interpretantur. Summis autem ea Christus ex Psal. 50, 6, et ad se, quod de seipso David dixerat, paululum immutato sensu, accommodavit. Nam David non animam suam, sed vitam suam, quam per spiritum significavit, Deo commendaverat. Christus autem spiritum suum animam suam vocat; et apud Davide oratio conditionalis est quasi dicat: Quotiescumque, aut, si vitam meam in manus tuas commendavero, etiamsi in extremo verser vita periclio, redemisti, id est, redimes, me, Deus veritatis, id est, fidelis, qui quemadmodum mihi promisisti te mihi semper affutorum, ita facies. Hoc autem loco, non conditionalis, sed absoluta oratio est.

EMIT SPIRITUM. Hoc etiam verbum non coactam, sed voluntariam Christi mortem significat, ut Ambrosius, Hieronymus et Beda notaverunt. *Et hoc dicto, inquit Ambrosius, tradidit spiritum, et benè tradidit, qui non invitè amisit.* Denique Mattheus ait: *Emisi spiritum; quod enim emititur, voluntarium est; quod amittitur necessarium.* Eodem pertinet quod aut Joannes, 19, 30: *Et inclinato capite, tradidit spiritum;* si- gnificat enim Christum non infirmatae, sed voluntate inclinasse caput, quasi spiritum leniter posturum. Non ergo intelligendum est Christum in ipso illo magno clamore spiritum emisse; prius enim clamasse credendum est, ut Mattheus et Marcus scribunt, deinde inclinasse caput et spiritum tradidisse, ut ait Joannes; id apud Mattheum hoc loco ambiguum non est, qui aoristus usus est tempore ἐπέστης πονῆσθαι, ἐπέστης τῷ πόνῳ, cùm clamasset vox magna, emisi spiritum. Magis ambiguum dixit Marcus: ἀπεις πονῆσθαι, emittens vocem magnam; sed ex Mattheo interpretari necesse est, emittens, id est, cùm emisisset. Putat Euthymius Christum inter clamorem et spiritus emissionem matrem, ut narrat Joannes, discipulo commen- dasse. Sed ex ipso Joanne contrarium appetat, qui

muli ante matrem discipulo commendatam fuisse commemoraverat. Scribit autem idem Joannes, quod pertinet ad hunc locum. Christum antequam caput inclinaret, et spiritum emitteret dixisse: *Consummatum est*, quo verbo mirum quād incepit Lutherani et Calviniani passionis abutantur, ut Eucharistie sacrificium et omne nostrum satisfactionem tollant, quasi Christus dicere voluerit omnia jam sacrificia esse finita, nullumque deinceps offendendum, omnem satisfactionem, omnem satisfactionem nostram esse perfectam. Atqui Christus neque de sacrificii satisfactione, sed de passione sua loquebatur, significavitque consummatum esse, id est, finitum, quidquid passurus erat; nihil jam sibi superesse nisi ut animam poneset, quam non alia ratione quād ut moreretur, suspserat, neque alia ratione sumptum retinebat. Accommodatè enim ad locum, ad tempus, ad rem subjectam hæc verba interpretanda sunt. Erat passionis tempus, pendebat in cruce Christus, pertulerat omnia que latrurus erat pro nobis significativa: dicit: *Consummatum est*, id est, nihil jam mihi patientium superest, quemadmodum si agroto, cui a chirurgo membrum secatur, finita sectione, ut eum consoleretur, aliquis dicit: *Actum est*, id est, quidquid doloris patientium erat, jam passus es, nihil est reliquum. Denique nihil aliud significare Christus voluit, quād non D. Paulus interpretatur, Rom. 6, 9: *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur.* Et ut fingamus de sacrificiis et figuris veteris legis locutum esse Christum, quemadmodum non diffiserunt multos etiam veteres auctores interpretari, tanquam sensus sit: *Consummatum est*, id est, omnes prophete, annes figura veteris legis impliebantur, quod et scisso templi velo, ut versus sequenti docebimus, significatum est; tamen quid hoc ad tollendum Eucharistie sacrificium? quid ad tollendum honorum operum satisfactionem? Nam illi ipsi auctores veteres, qui hanc interpretationem secuti sunt, et Eucharistie sacrificium, et satisfactionem honorum operum, crediderunt. Sed isti otiosi homines, ut nihil agant, Christi verbum interpretantur: *Consummatum est*, id est, nihil jam ad saltem hominum aut mihi, aut illis faciendum reliquum est. Cur ergo credimus? cur baptizamus? cur Eucharistiam sumimus? cur bona à nobis opera etiam post Christi mortem exigitur? cùm illo uno verbo *consummatum est*, salvi esse possimus? Apages ista delicia. Alia vis in eo latet verbo quod isti aucti, ut sibi videntur, homines non viderunt. Indicat Christus, se tunc, non ante, non post morte voluisse; non enim naturæ lege, sed voluntate suâ et offici causâ mori, ut Patris voluntati decretoque satisficiat. Qui cùm ante non satisficeret, mori noluit, cùm jam à se satisfactum esset, etiamsi naturâ, ut diutius viveret, postularet, tamen ne perfactus jam officio frustra, vel paucas horas vivere videretur, mori voluit. Hoc est, *consummatum est*, quasi dicat: Tempus est ut animam ponam. Hinc factus est ut Pilatus mysterium non intelligens, cùm Christum jam mortuum esse intellegiret, miraretur, Marci 15, 44. Mi-

nimè igitur his assentior qui et in commentatoris suis et in concionibus docere solent Christum, propterea quod majora per totam noctem quād latrones supplicia pertulissent, citius quam illos fuisse mortuum. Illi enim auctores, ut Christi passionem augent, mysterium immunitunt.

VERS. 31. — **ET ECCE.** Recit D. Augustinus, lib. 5 de Consensu evang., cap. 19, observavit, istud, ecce, significare velum templi statim atque Christus spiritum emisit fuisse discessum, ita ut mortis Christi scissi veli causa fuisse demonstretur. Itaque quod Lucas 25, 45, veli scissionem cum tenebris, qua vivente adhuc Christo facte sunt, junxit, per anticipationem histrio fecisse credendum est.

VELUM TEMPI SCISSUM EST IN DUAS PARTES A SUMMO USQUE DEORSUM. Ad eundem modum scribit Marcus, 15, 39. Quod et scissum fuisse velum, et in duas partes scissum, et a summo usque ad ipsum, tam diligenter commemorant, magno aliquo mysterii indicium est. Major pars antiquorum interpretetur hoc fuisse mysterium trididerunt, ut significaret vetera sacramenta atque figuræ, quæ vix doctissimum quisque legi intelligebat, fuisse scisso velo pectorata, ut omnes in ipsum Sanctum sanctorum, quod velo separabatur, id est, in ipsa veteris legis penetralia, occultissima que mysteria intueri possent; que enim antiquæ Hebrews in figura contingebant, nos, abhavo velo, et, ut ait 2 Cor. 5, 18, D. Paulus, *revelata facie contemplamur.* Hujus interpretationis Origenem, tractat in Matth. 56, Ambrosium, lib. 10, in Lucam, Hieronymum in Comment. ad hunc locum, Cyrillum Alexandrinum, lib. 10 in Joannem, c. 57, Theodoretum, orat. 9 in Danieliem, D. Augustinum in Psal. 64 et 70, et lib. 42 contra Faustum, c. 11, et serm. 4, de Verbis Domini secundum Joannem, et Theophilum Antiochenum, lib. 1 Allegor. in Evang., et Leonem, serm. 10 de Pass., et Sedulius hunc locum carmine reddidem, auctores invenio. Alii synagogue abrogationem et veluti dissolutionem significatam fuisse putant, ut idem Augustinus, serm. de Tempore 114, et Casarius, hom. 4 de Paschâ. Alii ipsum Christi passionem finitam esse; carnem enim Christi per velum templi significari, veli divisione aut fractionem carnis, aut animæ à carni separationem, ut Cyril. Hierosolym., cœch. 15, et Theodoret, dial. 1 impatiabiliter, videtur expovere. Alii velum, quasi vestem fuisse templi, et quemadmodum Iudei in locu vestem sciende solerant, ita templum morienti Christo Iugentis modo vestem suam discidisse. Ita Euthymius et Sedulus hunc locum exprimens, lib. 5 Carminum.

*Iltud ovans templum, majoris culmina templi
Proculbus videns, ritu plangentis alium,
Saucia disseca nudavit pectora velo.*

Alii Iudei populi in diversas partes divisionem,

VERS. 51. — **TORO ORNE:** ut de Bithynia testatur Phlegon apud Eusebium. Et VELUM, quod erat propriatorum, magno argumento iudaicas ceremonias, et sacrificia cessasse, velamen legis sublatum, colum ante clausum per Christi mortem esse aptum.

VERS. 52. — **ET MONUMENTA APERTA SUNT.** Non satis liquido ex evangelistis colligi potest, quo tempore monumenta aperta fuerint. Chrysost. hoc loco viventem sanctum, qui agniti non fuisse, sed eorum qui in Christum crediderant, nec ita pridem mortui fuerant, quique post resurrectionem Christi multis apparuerunt. Erantque Iudeos sepulcrum communia, quæ aperta sunt in morte Christi: post resurrectionem quidam ex iis qui fideles erant, multis apparuerunt ingressi civitatem.

(Quarante.)

te adhuc Christo aperta fuisse putat: eos enim, qui resurrexerunt, Christum fuisse ad inferos euntem committatos. Id non videtur verbis evangelista sententiam, qui quamvis non explicet, an statim post Christi mortem monumenta fuerint patefacta: tamen post eius mortem patefacta fuisse minimè obscurè indicat. Theophylact statim post Christi mortem aperta fuisse putat, sicut statim scissum est velum, mota est terra, rupte sunt petrae. Atque hoc quidem verba videntur pre se ferre. Illud tantum obstat, quod, cum monumenta non fuerint aperta, nisi ut mortui resurgent, aut ut resurrexisse testarentur, et mortui illi non resurrexerint, nisi ut sua resurrectione Christi resurrectionem confirmarent, supervacuum videatur fuisse ante Christi resurrectionem resurgere. Quid enim interim egisset? Deinde, quod valde sit vero simile Christum eos, qui resurrexerunt, apud inferos adhuc commortantes, sicut ceteros, qui illi erant, visitasse, eosque inde secum abduxisse, ut secum etiam resurgentem resurgerent. Denique quod versus sequenti idem Matthæus scribat: *Et exætates de monumentis post resurrectionem ejus venerant in sanctam civitatem*, ubi sic jungi verba videntur, ut, qui resurrexerunt, non nisi post Christi resurrectionem dicantur resurrexisse. Itaque his adducti argumentis Origenes, Hieronym. et Beda non nisi post resurrectionem Christi resurrexisse eos existimat: non quod Hieronymus Beda monumenta statim post Christi mortem aperta fuisse dicunt; quamvis mortui non nisi post Christi resurrectionem resurrexerint. At quorsum statim aperta sepultera, si resurrecti statim non erant mortui? Malo igitur credere, neque monumenta ante Christi resurrectionem aperta fuisse, neque resurrexisse mortuos; sed Matthæus, cum cœpisset ea miracula, quae moriente Christo contigerant, commemorare, hoc etiam cum ceteris copulasse, cuius causa, sicut et ceterorum, Christi mors fuerat. Cur mortui illi resurrexerint, merito queri potest; sed ratio non est difficilis. Volut Christus resurrectionis suis habere socios, qui ejusdem essent testes. Si solus resurrexisset, phantasma esse credi poterat; cum alios secum, qui simul resurrexerint, adduxerit, facili probavit se resurgent potuisse, qui alios suscitaverint. Propterea dicunt illi, qui resurrexerint, nullis in civitate apparuisse. Fuit etiam hoc singularis charitatis argumentum. Solus mori volui, qui non solus resurrexit. Nam latrones illi, qui cum eo crucifixi fuerant, non à Christo, sed à suis ipsorum sceleribus fuerant crucifixi. Qui autem cum eo suscitat sunt, ab eo suscipiantur. Mors ejus resurrectionis nostra causa est, mortis nostræ causa ipsi nobis sumus. Quari etiam solet, utrum illi, qui tunc cum Christo resurrexerunt, mortui iterum sint. Theophylact. mortuus postea fuisse credit. Magis aliorum recentiorum interpretionem proba, qui non iterum mortuus; sed cum Christo in celum evectos fuisse dicunt. Quid enim inter vivos egissent, qui divina jam gloriam acceperant? pejoris profectio conditionis fuisserunt, quam si nunquam fuisse exsuscepissent, si à sinu

Abrahæ, ubi in loco quietis erant, ad turbulentam vitam fuisse revocati, ut in ea diut manerent, iterum moriuri. Quid quid in sinu illo Abrahæ, ubi eos fuisse credendum est, cum eos evangelista sanctos appellat, certi salutis stitc erant; in hac vita certi esse non poterant, cim iterum peccare possent? Addo quod si iterum moriuri surrexissem, non multis, ut ait evangelista, sed vulgo omnibus apparuerint: et quemadmodum ante quod morerentur, inter homines humano more versati fuissent; ut Lazarus a Christo suscitatus versatus est. Numa autem, cum dicat evangelista apparuisse nullis, minimè obscurè indicat non omnibus communiter apparuisse, sed quibus oportebat Christi resurrectionem confirmare; quemadmodum et ipse Christus, qui non iterum moriuitur, sed paulo post redditus in colum resurrexit, neque omnibus, sed solis apostolis, et aliis fidelibus visus est, et ut ait Petrus, Act. 10, 41, *testibus præordinatis a Deo*, neque quemadmodum ante mortem suam cum suis Apostolis quotidie, et humano more versatus est, sed nunc apparebat, nunc disparebat.

VERS. 53. — VENERANT IN SANCTAM CIVITATEM. Hierosolymam sanctam civitatem appellat; non quod tunc sancta eset, cim fuisse recenti Christi eade contaminata, sed quia prius proper templum, et Sancta sanctorum, que in eo erant, sancta dicebatur, ut Hieronym. et Beda interpretantur, quemadmodum et Matthæus, postquam Christi discipulis factus est, qui anti publicanus fuerat, publicanus etiam appellatur supra, cap. 10, 5.

ET APPAREBANT MULTIS. Cur non omnibus, et cur his multis apparuerint, docimus vers. superiori.

VERS. 54. — CENTURIO AUTEM, ET QUI CUM EO ERANT, CUSTODIENTES JESUM, VISO TERREMOTI, ET HIS, QUÆ FIEBANT, TIMERERUNT VALDE DICENTES: VERÈ FILIUS DEI ERAT ISTE. Marcus 15, 39, aliam rationem timoris afferit. *Vident, inquit, centurio, quia ex adverso stabat, quia sic clamans exprissit, oit: Verè hic homo filius Dei erat.* Utromque centurionem novisse credendum est validum morientis Christi clamorem, et factas in universa regione tenebras, et motum subitum terre, et cetera miracula, quae omnia Lucas 23, 47, uno comprehendit verbo: *Vident autem centurio quod factum fuit, glorificavit Deum dicens: Verè hic homo filius Dei erat.* Cur centurio et milites tantoper timuerint, non est difficile cogitare. Verebantur non divina in ipsis, qui scelerare necis ministri fuerant, vindicta converteretur, cum Christum Dei esse Filium agnoscere. quem crederant non esse filii sui mortem inulta præteritum. Lucas dicit centurionem glorificasse Deum, id est, veritatem fuisse confessum, Christum Dei esse Filium. Hoc enim Hebraica significat phrasis; glorificare Deum, aut dare gloriam Deo, vel nosstram culpam, vel ejus gloriam majestatemque recognoscere; ita Joannis 9, 24: *Vocaverunt ergo Pharisei rursum hominem, qui fuerat cecus, et dixerunt ei: Da gloriam Deo, id est, confitere veritatem, nos scimus, quia hic homo peccator est;* et Josue 7, 49, ait Josue Achan, qui sumperat de anathemate: *Fili mi, da*

gloriam Domino Deo Israel, et confiere, atque indicare, quid feceris, ne abscondas.

VERÈ FILIUS DEI KRAT ISTE. Sic etiam Marcus,

Lucas verò, verè hic homo justus erat, quod duobus modis, l. 5 de Consensu evang., c. 20, explicat August,

aut utrumque centurionem dixisse, et Christum hominum esse justum, et filium fuisse Dei: quorum

alterum Matthæus et Marcus, alterum Lucas recitat;

aut ut Lucas explicare voluerit, quo sensu centurio Christum filium Dei, ut Matthæus et Marcus

scribunt, appellavisset, nempe non quasi naturalem

Dei filium esse crederet, sed eo modo, quo omnes

homines justi filii Dei vocabantur: *Ego dixi dii estis, et filii excelsi omnes*, Psalm. 81, 6. Probabilis Augustini sententia est; sed ego potius credo centurionem utrumque dixisse, et hominem justum, pro Dei Filio posuisse. Non enim vulgaris more hominem justum Christum appellavit, cùm ea miracula in aliorum justorum morte non fierent, sed justum vocavit, quemadmodum Christus ab illi, qui in eum credebat, appellabatur. Verè ergo centurionem arbitror in Christum credidisse multitudine, magnitudineque communum miraculorum. Scribit præterea Lucas, c. 25, 48, omnem turbam eorum, qui simul aderant ad spectaculum, et iudebant, quæ fiebant, percutientes pectora sua redisse, quasi culpam suam agnoscerent, et innocentis mortis vindicas.

VERS. 55. — ERANT AUTEM IBI MULIERES MULTE A LONGI. Idem Marcus scribat; Lucas verò, vers. 49, *stabant autem omnes noſi ejus à longe*, quod universi intelligi non potest, cim omnes ferè discipi, qui maximè eti erant, diffinguntur, ut cap. 26, 36, Matth. dixit. Sed quia non mulieres ibi erant, et præterea ex discipulis solus Joannes, quantum quidem licet ex evangelistarum historiæ intelligere, Joan. 19, 26, Lucas dixit omnes noſi ejus ibi fuisse, non significans, ut opinor, ibi fuisse omnes, sed omnes, qui ibi erant, fuisse longe; neque, quod Joannes ait e. 19, 25, juxta crucem matrem Christi, et ejus discipulum fuisse, contrarium est. Nam et juxta crucem, et longe erant; juxta, quia tam propè ut et patientem videre Christum, et secum loquenter examinare possent; longe, quia non tam propè crucem erant, id enim paulo post dicit, *que seruæ erant Iesum à Galilæa*, seu fuisse longe à cruce, et ut Graecæ est *pazzebæ bezopozæ*, procul spectantes.

QUE SECURE ERANT JESUM A GALILEA MINISTRANTES. Tribus rebus plarum mulierum studium evangelista declarat; primum quid ibi essent, ubi apostoli, qui se cum eo moribundis factaverint, esse non audebant: deinde quid à Galilæa usque, relictis dominis et patria, Christum secuta fuerint: postremo quid Christo ministrarent, quod duobus modis intelligentium est, si quia illi serviebant, et quia de facultatibus suis necessaria suppeditabant, ut cap. 8, 3, Lucas tradit.

Videtur Deus; quia viri fideles dearant, mulieres, quæ et mortis, et sepulture Christi testes essent, excitare voluisse. Nec enim apostoli postea verè resurrexisse Christom testari poterint, nisi fuisse, qui verè mortuum, verè fuisse sepultum testari possent. Mors et sepulcrum Christi mulierum, resurrectione, Apostolorum fide atque testimonio probata est.

VERS. 56. — INTER QUAS ERAT. Cū multo plures

essent, ut ex Luca colligatur, tres tantum Matthæus nominat, et quia ceteris notiores erant, et in omni erga Christum officio diligentes, et quia tres illa alii abeuntibus usque ad sepulture finem perseverarunt, ut idem evangelista, v. 16, indicat. Christi matrem excipimus, quia nulla notior, nulla officiosior fuit: quia itē Christi sepulture non interfuisse credimus, regnes mortuorum, et resurrexisse mortuorum, et dolore confitescetur, abdusset.

MARIA MAGDALENA, SOROR LAZARI ET MARTHÆ. Joan. 14,

3, ut recepta apud omnes fert opinio, etsi sunt, quid eam Joannes, cui fuerat à Christo adhuc vivente commendata, eo mortuo, ne dolore confitescetur, abdusset.

ET MARIA JACOBÆ, ET JOSEPH MATER. Graecæ, lors

ose; sic enim Jacob frater appellabatur. Describit mulierem ex filiis, qui notiores erant; de his autom

cap. 12, 46, et cap. 19, 5, copiose diximus. Haec erat soror maris Domini; ut ibidem docimus, et c. 19,

25, Joannes exponit. *Stabant, inquit, juxta crucem Iesu mater ejus, et soror maris ejus Maria Cleopha, Maria enim Cleopha, et Maria Jacobi, et Jose eadem erat.* Sed Cleopha à vita, Jacobi, et Jose à filiis appellabatur, quemadmodum à nobis his locis, quos paulo ante designavimus, probatum est. Ille Jacobus erat apostolus, qui et minor, et frater Domini, et Jacobus Alphæus appellabatur, auctor epistole, quam habemus, et primus Hierosolymorum episcopus, ut c. 10, 3, docimus. Nam Cleopha Jacobi patri cognomenum erat Alphæus.

ET MATER FILIORUM ZEBEDÆI. Haec alio nomine Salome vocabatur, Marc. 15, 40. In hunc locum inserenda sunt quae Joan. à exteriori evangelista pretermisca, c. 19, à vers. 31, usque ad 37, exponit: *Iudei ergo quoniam Paraceps erat, ut non remanerent in cruce corpora sabbato, erat enim magnus dies illa sabbati, regnorum Pilatum ut frangerentur coram crura, et tollerentur.* De Paraseps, et de magno illo die sabbati c. 26, 2, disputavimus. Quid autem Judei nolint corpora die sabbati in cruce manere, ridicula, et puidia religiosi simulatio est. Non duecant religione innocentem Christum crucifigere, et ipso die Pasche Pilatum adire, milites ab eo petere, sepulcrum munire, lapidem obsignare; ducunt mortuorum corpora in cruce relinquere. Addit Joannes: *Venerant ergo milites, et primi quidem frangerunt crura, et alterius, qui crucifixus est, cum eo.* Apparet morem fuisse, ut crucifixis, quod citius morentur alliquando frangerentur crura. Nec enim factum est singulare fuisse credendum est. Vix enim ausi fuisse

sent Judæi à preside postulare. Et videmus apud Galos simile quiddam fieri his qui confringuntur in rotâ, quorum nonnullis beneficii loco, ut citius moriantur, et à crucifixis liberentur, ferre virga penitus obtunditur, ut statim exanmentur. Sequitur apud Joannem: *Ad Jesum autem cùm venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non frergerunt ejus crura, sed unus mīlitum latus ejus aperuit, et continuo exiit sanguis et aqua.* Quod miles Christi latus aperuerit, et suâ petulantia et divino consilio fecisse credendum est: petulantia quidem seâ, quasi ferret indignè Christum tam brevi tempore mortuum esse, et se crucifixis et Iudeorum ac militum contumelias, et irrisio[n]ibus eripuisse; idéoque cùm videt vivo se illudere non posse, illudit mortuo; divino autem consilio, ut inde sanguis et aqua deflueret, humane salutis symbola, quemadmodum omnes veteres auctores interpretantur. Nam et Christi sanguine redempti sumus, et aqua baptismi, cum qua ejus quodammodo misericordia sanguis, ablūmus; et per sanguinem Eucharistia, quâ alium, per aquam baptismus, quo nascimur, duo præcipua salutis nostra sacramenta significantur. Idèo Christus pér aquam et sanguinem venisse dicitur 1 Ioan. 5, 6, et tres esse testes, qui de Christo in terris testimonium perhibeant, spiritum aquam, et sanguinem; spiritum, qui super eum descendit, eumque Filium Dei esse testificatis est, vers. 8, 10, aquam et sanguinem, quo ex eis mortui tunc profluerunt. Quod, cum humanan non esset, Christum non solū hominem, sed Deum etiam fuisse declaravit. Cospicò huc Cyrillus Jerosolymitanus edidisse in 15 catechesi: *Primum Mōyes, inquit, mutauit flumen in sanguinem; et Jesus postremò aquam emisit de latere una cum sanguine, fortasse propter duas cœdes, alteram iudicantis, alteram verò clamantis; aut propter credentes, et non credentes.* Pilatus enim dixit: *Innocens sum, et aqua lavit manus.* Clamantes autem dicebant: *Sanguis ejus super nos. Erant igitur huc deo de latere fortassis iudicantis aqua, clamantibus verò sanguis.* Ac rursus aliter intelligendum, *Judeis quidem sanguis, Christianis verò aqua; illis quidem, tanquam insidiatoribus, ex sanguine condemnatio; tibi verò nunc credenti per aquam salus.* Nihil enim temerè factum est. Assignarunt narratores patres nostri et aliam ejus rei causam. Cùm enim duplex sit baptismi salutaris virtus, ut est in Evangelii, una quidem, quo baptizans donatur per aquam; altera vero sanctorum martyrum in persecutionibus per proprium sanguinem, exiit de latere salutari sanguis et aqua propter eam quae esset futura, Christi confessionem et in baptismō, et in temporibus martyrii confirmans gratiam. Est et alia latere hujus causa. Mulier fuerat prima ductrix peccati, quae de latere creata est. Sed Jesus, omni venit, ut viris simul ac mulieribus conferret reconciliationem, aperuit latus pro mulieribus, ut solueret peccatum. Itaque profana est, et divino adversa consilio interpretatio Calvinii, qui, quod

VERS. 56. — JOSEPH, Gr.: Ioseb, Jose; MATER FILIUM ZEBDEI, quae à Marco Salome appellatur: ut Maria mater Jacobi Minoris, Maria Cleophae.

VERS. 57. — AB ARIMATHÆA; quidam putant esse Ramathæ patriam Samuelis

sanguis et aqua ex latere Christi manaverint, naturale fuisse dicit; Joannes ipse rem supra natum fuisse significavit: *Et qui vidi, inquit, testimonium perhibuit, et verum est testimonium ejus.* Quia enim res incredibilis videri poterat, confirmat se vidisse et vera narrare. Quod autem Christo crura fracta non fuerint, mysterio Joannes factum interpretatur: *Ut impleretur Scriptura, Exodi 12, 46: Os non committis ex eo.* Quod est proprium de agno Pasche dictum erat, tamen quia agnus ille Christi erat figura, quod de agno dictum fuerat, de Christo dictum Joannes intelligit. Rursum aliam Scripturam impletam dicit Zacharias 12, 10: *Videbunt in quem transixerunt, que quidem Scriptura non omnino impleta tunc fuit, sed impleri, copta.* Tunc enim in Christum transixerunt, que una propheticæ pars erat; in die autem iudicii videbant in quem transixerunt, ut idem Joannes, Apoc. 4, 7, interpretatur.

VERS. 57. — CÙM AUTEM SERO FACTUM ESSET. Seru[m] vocat, non vesperum, sed tempus diei ad vesperum inclinatum; si enim vesper fuisse, non lieuisset hominibus justis Christum de cruce ponere et sepelire, quia sabatot otium atque observatio à vesperi incipibat; propterea ergo, antequā vesper esset, et sabbatum inciperet, Christi corpus sepelire festinarent, ne si venisset sabbatum, sepelire non lieuisset, ut Marcus et Lucas exponunt: *Et cùm jam sero esset factum, inquit Marcus 15, 42, quia erat Parasceve, quod est sabbatum, venit Joseph ab Arimathea, etc.* Lucas verò, 23, 54: *Et dies erat Parasceve, et sabbatum illucescet, id est, appropinquaret.* Itaque quod Gracè Mathæus dicit: *Op[er]as iherosolimæ verti clarior sententia potest: Cùm sero fieret, quod Latini dicerent: Inclinato jam ad occasum die.*

VENIT QUIDAM NOBIS DIVES. Abs te videri poterat, quid Evangelistæ hominem divitem fuisse diceret, sed consilio non caruit. Voluit tacite rationem reddere, ut cur ausus fuerit corpus Christi à preside petere: et cur tam facile petiūm impetraverit, quia homo dives erat. Cujusmodi homines subiit presides et judices gratiosi esse solent, ut August., lib. 3 de Consenso evang., cap. 22, animadverterit, et Marcus uno verbo significavit, *Et audacter, inquit, vers. 43, introiit ad Pilatum, et petiit corpus Jesu.*

AB ARIMATHÆA. Arimatheianus Iudeorum civitatem fuisse Lucas scribit, cap. 23, 51. Ea civitas et Ruma et Remputis, auctore Eusebii, appellabatur. Erat autem in tribu Jude, Judic. 9, 41, et 4 Reg. 23, 56.

NOMINE JOSEPH. Ad fidem historie facit, quid viri nomen exprimit.

QUI ET IESI DISCIPULUS ERAT JESU. Reddit occulit causam cur officium sepulture Christo exhibuerit. Joannes, cap. 19, 38, ita discipulum Christi fuisse dicit, ut *occultus tamen esset propter metum Iudeorum.* Marcus nobilis decurionem appellat, *qui et ipse, inquit, erat expectans regnum Dei,* cœr[er]g[er]os seculeris,

VERS. 57. — AB ARIMATHÆA; quidam putant esse Ramathæ patriam Samuelis

nobilis consiliarius, ut etiam D. Hieronymus interpretatur. Eodem modo vocat Lucas, 25, 51, additique eum non consenseris consilio et actibus Iudeorum; unde facilè colliguntur non solū consiliarium eum fuisse, sed illi etiam interfuisse consilio, quo Iudei de capiendo et crucifigendo Christo deliberaverant, neque in eorum voluisse ire sententiam.

VERS. 58. — HIC ACCESIT AD PILATUM, antequam sabbatum veniret, ut Marcus, 15, 42, et Lucas, 25, 54, significant. Non licetib[us] damnatorum corpora sine iudicio faciente deponeant aut sepelire, l. 1, ff. de *Cadavera.* p[ro]m. Ideò Joseph à preside corpus Christi posulavit.

TUNC PILATUS JUSTUS REDDI CORPES. Marcus, 15, 44, scribit miratum fuisse Pilatum, cum audiret tam citò mortuum esse Christum, accersitumq[ue] ad se centurionem interrogasse num verè mortuus esset, cùmque mortuum jam esse cognovisset, corpus ejus concessisse Josepho. Probabiliter est fraudem timuisse Pilatum, ne forte Joseph Christi discipulus, quamvis occulus, Christi tanquam jam mortui, cùm adhuc viveat, corpus petivisset, ut specie exhibenda sepulture, et à cruce cum et à morte liberaret. Omnia divino facta consilio, ut index ipse, qui Christum condonaveraat, verè mortuum fuisse ex centurionis et aliorum qui crucifixum custodiebant testimonio cognoscet, deque ejus morte testam posset, ne quis postea dicere non verè surrexisse qui verè non fuisse mortuus, sed vivus adhuc de cruce sublatus et in sepulcrum inclusus. Mirabili fortasse aliquis non apostolos, non ceteros, qui se palam Christi discipulus profitebant, sed Josephum, qui occulus discipulus erat, et Nicodemum, quem Joseph et in re adjunxit, posuisse, cap. 19, 39, Joannes scribit, qui et ipse oculatus discipulus erat (venerat enim ad Christum noctu propter Iudeorum metum, Joan. 5, 2, et 7, 50), hoc sepulcrum officium Christo exhibuisse. Respondet Ambrosius, lib. in Lucam 10: *Quid sibi cian vult, quid non apostoli, sed Josephi, et Nicodemus Christum sepeliant, vnu justus et constans, alter in quo dolor nos erat?* Talis enim Christi est sepulcrum, quæ frumenti iniquitatibus non habeat. Obstinari igitur tergiversandi locus, et doméstico Iudei testimonio rejiciuntur. Nam si apostoli sepeliant, dicerent utique non sepulcrum, quem raptum esse dixerunt.

VERS. 59. — INVOLVIT IN HIB SINDONE MUNDU. Minime dubium est quin Joseph bonus caus, non qualcumque sindone, sed munda, Christum involvit, quam Marcus, 15, 46, cum emisse dicit, et non solū munda, sed etiam novam fuisse ostendat. Quanquam veteres auctores non immerito divini consiliū mysterium in eo facto cognoverunt, oportet Christi corpus, quod mundissimum erat, et sindone involvi munda, et in novo sepulcro reponi.

VERS. 60. — ET POSUIT IN MONUMENTO SUO NOVO QUORUM EXCIDIERAT IN PETRA. Et haec ad Christi honorem.

Vers. 60. — POSUIT ILLUD IN MONUMENTO NOVO? quare in novo? Respondet Ambrosius, scribens in Lucan, ne aliis suscitatus à perlidis diceretur.

rem pertinent, idéoque tam diligenter ea evangeliste exposuerunt. Nam quid Christum Josephus non in quolibet, sed in suo ipsius monumento considererit, ipsius enim fuisse monumentum Mathæus indicat, cùm dixit: *Quod exciderat, et quid in eo monumento, quod non a majoribus, sed ab ipso sibi factum fuisse, et quid non lapidum structurâ fabricatum, sed in rupe excisum esset, honoris fuit.* Non enim solent in hujusmodi sepulcris, nisi viri magni et nobiles sepeliri. Lucas non solū novum monumentum fuisse dixit, sed addidit, 25, 55: *In quo nondum quisquam positus fuerat.* Joannes verò, 19, 40, quod ceteri non narrarunt, explicavit, aromatibus etiam Josephum Christi corpus condidisse, *sicut mos, inquit, est Iudeis sepelire.* Morem fuisse dicit, non quid omnes etiam de plebe homines, sed quid primari viri ita sepelirentur. Videlicet ergo Josephum et Nicodemum nihil prorsus honoris prætermissee, quod Christi sepulcrum noui adhiberent. Atqui mortuum tunc corpus erat. Quid viri facti erant? In hoc etiam mysterium esse aliquod veteres auctores tradidierunt, oportuisse Christi sepulcrum matris utero simile esse, in quo nemo aliis positus esset; oportuisse Christum et mundū concepi, et mundū sepeliri. Pertinet etiam hac ad probandam resurrectionis fidem, ut Beda, Theophilactus et Euthymius admotarunt. Nam si novum non fuisse sepulcrum, dicere Iudei potuerunt non Christum, sed alium, qui eodem loco sepulcrum fuisse, resurrexisse. Si diversis structum lapidibus, discipulos suffossum, lapidibus Christum fuisse, quod, cùm in rupe excisum esset, dicere non potuerunt, ut Hieronymus et Beda observaverunt. Eodem spectat quod statim addit evangelista: *Et adiecit sacrum magnum ad ostium monumenti, ne quis causari posset Christum, cùm mortuus nondum esset, remoto lapide è sepulcro evassisse, aut discipulos aperio monumento, cùm facile aperiri posset, furatos fuisse corpus, ut Origenes indicavit.* Describit hoc loco Beda Christi monumentum ex coram fide, qui suo tempore, religionis causâ, Hierosolymam ibant. *De monumento, inquit, Domini ferni, qui nostræ etatis tempore de Jerosolymis venire, quid dormi iniquitatibus non habeat.* Obstinari igitur tergiversandi locus, et doméstico Iudei testimonio rejiciuntur. Nam si apostoli sepeliant, dicerent utique non sepulcrum, quem raptum esse dixerunt.

Vers. 61. — ERANT AUTEM IBI MARIA MAGDALENE. Vide versus 56.

ET ALTERA MARIA, mater Jacobi et Jose, de qua versu 56 dictum est; eam enim hoc loco alieius Maria nomine intelligendum esse ex Marco, 15, 47, per-

spicum est. Solet ita Mattheus loqui, ut cum Marias nominat, Magdaleae primo loco nomen exprimat, alteram autem Marianam dicit, Jacobi et Jose matrem intelligens, ut cap. 28, 1. Quid illie, cum Christus sepefretur, haec mulieres, ageant ex Marco 15, 47, et 16, 4, et ex Luca 23, 55, colligunt; nempe observabant ubi Christi corpus ponetur, ut clauso sabbati die redirent, et illud uigerent.

VERS. 62. — ALTERA AUTEM DIE, QUA EST POST PASCEVEM, id est, die sabbati, quo eo anno Iudei Pasccha etiam celebrabant, ut a nobis, cap. 26, 2, probatum est.

CONVERGENT PRINCIPES SACERDOTUM, ET PHARISEI AD PILATUM. Qui in sabbati nimis etiam superstitione observatione totam religionem ponere videbant, Christi odio obsecrati sabbatum violant: nec enim illecebat illis aut lege aut ipsorum traditionibus die sabbati, eodemque Pascha adire judicem, milites petere, ad monumentum armatos ducere, sepulcrum obsignare.

VERS. 63. — RECORDATI SUMUS. Malum suum negligenter et oblivionem accusare, quam videri in custodiendo homine iam mortuo minus esse sedelit. Dicunt enim, quasi prius recordati non fuissent: Recordati sumus, ne Pilatus mirari possit eos initio militarem custodiam non petivisse, nunc eam sepulcro jam Christo postulare.

QUIA SEDUCTOR ILLI DIXIT ADHUC VIVENS. Sic Christum appellebant, quod ipsorum iudicio seduceret populum, sicut nunc heretici Catholicos, quia veritatem docent, seductores vocant. Joan. 7, 12: MURMUR, inquit, multum erat in turbis de eo; quidam enim dicebant quia bonus est; alii autem dicebant scribere scilicet, sacerdotes et Pharisei: Non, sed seducti turbas.

POST TRES DIES RESURGAM. Non dixerat Christus: e post tres dies, sed tertia die resurrectorum esse, supra, cap. 16, 21, et 20, 19. Itaque placuit miliu corum sententia, qui hoc loco post tres dies, pro intra tres dies, aut ut Latinè dicimus, tertio post die interpretantur. Sic enim intelligent esse ex eo manifestum est, quod, si sacerdotes et Pharisei alter intelligent, id est, Christum non nisi post tres transactos dies resurrectarum dixeris, non erat quod timerent ne forte spatio illo trum dierum diuinum cum furarentur.

Nec enim eos ante diuinum a Christo dictam eum furarum esse credendum erat. Deinde non solum tribus illis diebus, sed multis etiam post sepulcrum custodi curavissent, cum, qui post tertium diuinum eum resurrectorum dicebat, non significaret statim post tertium diuinum, sed non ante tertium diuinum esse resurrectum, atque eodem modo, quod apud Marcum 8, 31, Christus dicit, intelligentum est: Oportet Filium hominis pati multa, et reprobari a senioribus, et a summis sacerdotibus et scribis, et occidi, et post tres dies resurgere.

VERS. 64. — JUBE ERGO CUSTODIRI SEPULCRUM USQUE IN DIEM TERTIUM. Quemadmodum pauli ante, cum dixerunt Christum dixisse: Post tres dies resurgent, etiam apostoli sparsi:

illud post non significabat tres dies transactos esse oportere, antequam resorgeret; ita hic cum dicunt: Usque in diem tertium, illud usque non significat initium, ut solet, sed finem tertii diei, quasi dicant: Jube custodiri sepulcrum, donec tertius dies transactus sit.

NE FORTÉ VENIANT DISCIPULI EJUS, nízter, quod quidam non satis congruo, ut miliu videtur, sensu vertunt, ne quando; cum enim utrumque dictio significet, magis convenit in hunc locum, ne forte, quam ne quando; cum non dubitarent sacerdotes et Pharisei de tempore, sed de facto. Seichant enim discipulos, si futurari corpus Christi erant, intra tres illos dies fuisse futuros; exterum, an futurari essent, dubitabant, quod explicant, ne forte veniant discipuli ejus.

ET FURENTUR EUM. Graeci additur νύχτας νοχή, quod et ad participium θόρυβος, venientes, et ad verbum κίνδυνος, furentur eum, referri potest; ut aut sensus sit: Ne forte noctu venientes, ut non forte noctu furentur; quemquam eadem tempore et venturos et furores crederent; nihil interest quomodo verba jungantur.

ET DICANT PLEBIS: SURREXIT A MORTUIS, quasi dicant: Nobis et hominibus eleganter, atque erudit id dicere non audebunt minimè credituris, sed imperite multitudini, que facile omnibus rumoribus fidem habet. Solebant enim Iudei dicere quod nobis nunc heretici jaclant, Christo non nisi rades et imperitos homines credere, Joan. 7, 47, 48, 49: Responderunt ergo eis (Pharisei): Numquid et vos seducti estis? Numquid ex principibus aliquis credit in eum, aut ex Phariseis? sed turba haec, que non nolit legem, maledicti sunt.

ET ERIT NOVISSIMUS ERROR PEJOR PRIORE. Priorem errorum vocant, quod Christus adiuv vivens multis persuassisset factis, ut illi interpretabantur, diabolica virtute miraculosis se Filium esse Dei; novissimum vero, si discipuli populo persuasentur a mortuis eum resurrecte, quem idem prior pejorem fore dicunt, quod in posteriori prior etiam continetur error. Nam si homines sibi persuassissent a mortuis Christum resurrecte, quod omnium difficultatum erat, facilis omnia, que vivens docerat, vera esse credissent.

VERS. 65. — HABETIS CUSTODIAM. Quidam milites, qui templum custodiebant, intelligent fuisse enim aliquos, qui templum etiam armati custodirent, ne quis inferretur; ex eo intelligitur, quod inter alios templi ministros παρεπόδιοι, id est, duces etiam communeretur, Luce 22, 4, 52. Putam ergo Pilatum respondere: Habetis custodiam, quasi dicat: Quid opus est ut militarem custodiam a me petatis; cum vos etiam milites habeatis, qui sepulcrum custodire possint? Prohbar non possum interpretationem. Quid enim opus erat ut sacerdotes a præside milites pereferent, si milites ipsi, quos adhibere possent, habuissent? Aut ergo non habebant, aut si habebant, ut diximus, in temple, ita custodiendo templo adiutici erant, ut alij recordati sunt Iudei non fide, sed metu inducti. Prior priore, firmior ex resurrectionis persuasione.

VERS. 65 et 64. — RECORDATI SUMUS, etc. Joan. 2: Solvite templum hoc. Vel ex famâ ab apostolis sparsi:

in usum adhiberi non possent. Præterea, si de Iudeis milites, qui templum custodiebant, Pilatus locutus fuisset, cum dixit: Habetis custodiam, certum utique esset et indubitatum eos milites, qui sepulcrum custodierunt, non solum Iudeos, sed etiam ex sacerdotali genere fuisse. Nec enim alii custodiendi templi curam habebant. Quid ergo opus fuisset ut post resurrectionem principes sacerdotum milibus et Iudeis, et sacerdotibus copiosam, ut ait Mattheus, cap. 28, 12, pecuniam policerentur, ut mentirentur Christi discipulos dormientibus se venisse, a de sepulcro susluisse corpus? Sponte enim stâ mentiti fuissent. Alii Graecum verbum τέρτη ita interpretantur, quasi imperandi modus sit: habete custodiam, quod nihil mihi magis placet. Praesatis ergo temporis indicandi modi verbum est, quo Pilatus non imperat, non dicit eos custodiā habere, sed concedit ut habeant, quasi dicat: Quidquid ego militum habeo, in vestra est proteste: Ita, custodite sicut scitis; quod recte carmine Juvencus expressit, lib. 4 Evang. Hist.:

*Et Pilatus ad huc: Miles permititur, inquit,
Servate, ut vultis, corpus tellure sepulsum.*

VERS. 66. — ILLI AUTEM ABENTES MUNERANT SEPULCRUM, milibus. Idem enim verbum est τροπάζεσθαι, quo paulo aut et sacerdotess, vers. 64, cum a Pilatis peterent ut sepulcrum custodirent, et Pilatus, versus 65, cum responderet: Ita, custodite sicut scitis, usi sunt. Itaque se verbi jungenda sunt, quæ hyperbato sunt separata: Illi autem abentes munerant sepulcrum, signantes lapides cum custodibus, ut extrema versus verba primis copulentur, munierunt sepulcrum

CAPUT XXVIII.

1. Mais cette semaine étant passée, lorsque le premier jour de la suivante commença à l'aube, Marie-Madeleine et l'autre Marie vinrent pour visiter le sépulcre.

2. Et voilà qu'il se fit un grand tremblement de terre, car un ange du Seigneur descendit du ciel, et vint renverser la pierre, et s'assit dessus.

3. Son visage était brillant comme un éclair, et ses vêtements blancs comme la neige.

4. Et les gardes en furent saisis de frayeur, et vinrent contre morts.

5. Mais l'ange s'adressant aux femmes, leur dit: Pour vous, ne craignez point; car je sais que vous cherchez Jésus qui a été crucifié.

6. Il n'est point ici; il est ressuscité, comme il l'avait dit. Venez voir le lieu où le Seigneur avait été mis;

7. Et il fit émerger dite discipulis ejus: Qui surredit: et ecce precedit vos in Galilæam; ibi eum visitabit: et il vous précédera en Galilée; c'est là que vous le verrez; voici je vous l'ai dit.

8. Et elles sortirent aussitôt du sépulcre, saisies de crainte et transportées de joie; et elles coururent porter ces nouvelles à ses disciples.

9. Et ecce Jésus occurrer illis, dicens: Avete. Illi autem accesserunt, et tenuerunt pedes ejus, et adoraverunt eum.

10. Alors Jésus leur dit: Ne craignez point; allez, dites à mes frères qu'ils se rendent en Galilée; c'est là qu'ils me verront.